

Erityisen avoin kohtaaminen

Elämyksellinen kulttuurikasvatus museossa ja koulussa

Tampereen Taidekaaren julkaisuja, osa 1

Taidekaari

Kansikuva:
Alma Rajala

Erityisen avoin kohtaaminen

Elämyksellinen kulttuurikasvatus museossa ja koulussa

Tampereen Taidekaaren julkaisuja, osa 1.

Tampereen kaupunki ja
Pirkanmaan Taikalamppu

ISBN

Painopaikka: Eräsalon Kirjapaino Oy
2008

SISÄLLYS

Taide sopii kaikille	4
Taidekaari – kulttuurikasvatusta	
Tampereen tapaan	6
Toiminnallinen museopedagogiikka	9
Teema kietoo näyttelyn koulutyöhön	9
Museokierros on kuin tarina	12
Keskustelu rohkaisee	12
Tehtävänä taiteen näkeminen	15
Muoto mielessä ja kehossa	17
Oma idea, oma kokemus	18
Muistilista museokierrokselle	20
Elämyksellinen taidekasvatus	21
Kohtaaminen – aikaa tutustumiseen	21
Teatteri tulee omaan luokkaan	23
Sosiaalinen tarina jäsentää päivää	25
Menetelmänä ympäristötaide	26
Tekeminen on elämys	27
Tarinahetki elämysteltassa	27
Tuntoaisti pääosassa	29
Vuorovaikutustaitoja	30
Muistilista elämykselliseen taidekasvatukseen	31
Jälkisanat	32

Taide sopii kaikille

TIINA HEIKKINEN

Työskentelen Kalevanpuiston koulussa kehitysvammaisten lasten opettajana ja olen saanut olla mukana Taidekaassa sekä saavana että antavana osapuolena. Innokkaiden oppilaitteni kanssa olen osallistunut Taidekaaren mielenkiintoisiin ja monipuolisiin taidekasvatuskokonaisuuksiin. Lisäksi olen pitänyt TAI-TE-yksikön järjestämiä *Värit*-koulutuksia lasten musiikki- ja tunnekasvatuksesta. Nämä koulutukset perustuvat työssäni saatuihin kokemuksiin ja pohjana on neljä julkaisemaani kirjaa ja äänitettä.

Oma oivallukseni kokonaisvaltaisen taidekasvatuksen tärkeydestä tapahtui noin 15 vuotta sitten, jolloin aloin kehittää vaikeasti liikuntavammaisille ja kommunikaatorajoitteisille oppilailleni työskentelytapoja, joiden avulla he voisivat ilmaista itseään ja tunteitaan. Toiminnassa yhdistyivät värit ja tunnelmat, työskentelytapoina olivat kaikki ilmaisutaidon osa-alueet (musiikki, kuvataide, tanssi ja draama).

Tarjoamalla monipuolista taidekasvatusta ja elämyksiä pystytään löytämään lapselle mieluisimmat taidemuodot ja annetaan lapselle mahdollisuus kehittyä niissä. Etenkin niiden lasten

kohdalla, joilla on puutteelliset kommunikaatiokeinot, on vaikea ennalta tietää, mikä taidemuoto muodostuu heille läheisimmäksi tai avaa heidän ajatusmaailmaansa. Lapsen reaktio hänen kokiessaan taide-elämyksen joko seuraamalla tai itse tekemällä voi olla niin pieni, että se jää helposti ulkopuoliselta henkilöltä huomaamatta. Se voi olla pakkotoimintojen loppuminen hetkeksi, äänen hiljeneminen tai pieni hymy.

Taidekaaren kokonaisuudet ovat tarjonneet jokaiselle jotakin, niin meille aikuisille kuin lapsillekin. On ollut myös tärkeää, ettei kaikki taideopetus ole tapahtunut tutussa koulussa, vaan olemme päässeet nauttimaan taidetapah- tumista ja työpajoista ammattitaitoisten ihmisten ohjaamina myös oman oppimisympäristömme ulkopuolella.

Mielestäni taiteen merkitys lapsen kehitykselle on kiistaton. Taiteen tekeminen vahvistaa itsetuntoa, minäkuvaa ja luovuutta. Taide opettaa ryhmätyötaitoja sekä suvaitsevaisuutta. Luokkani on tehnyt tiivistä yhteistyötä yleisopetuksen luokan kanssa, ja olemme saaneet osallistua myös yhdessä Taidekaaren toimintaan, jossa yhteinen tekemisen riemu on löytynyt.

Aija Leinonen

Kirjoittaja on tamperelainen erityisluokanopettaja ja Taidekaaren asiantuntijaverkoston jäsen.

Taidekaari – kulttuurikasvatusta Tampereen tapaan

Tämä opas antaa käytännönläheisen näkökulman kulttuurikasvatukseen. Tarkastelussa on koulupäivään kuuluva taide- ja kulttuurikasvatus, joka eroaa taideaineiden opetuksesta sekä harrastustoiminnasta. Oppaassa kuvatut kokemukset ovat syntyneet kentällä, jolla toimii suuri joukko taidelaitoksia, kasvattajia ja taiteilijoita sekä erilaisia kouluja opettajine ja oppilaineen. Tampereella kaikki toimijat tekevät vahvaa yhteistyötä Taidekaari-nimisessä kulttuurikasvatushjelmassa. Työ ulottuu intiimeistä kohtauksista yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Taidekaari-kulttuurikasvatushjelmaa tuottaa museopedagoginen TAITE-yksikkö. Kyseessä on koulupäivän aikana tapahtuvaa, opetussuunnitelmaan niveltävää ja kouluille maksutonta toimintaa. Jokainen Taidekaaren kulttuurikasvatuskokonaisuus rakentuu kolmesta osasta, jotka ovat taiteeseen tutustuminen, oma tekeminen ja omien töiden esille tuominen.

TAITE-yksikkö hyväksyttiin valtakunnallisen lastenkulttuurikeskusten verkoston Taikalampun¹ ulkojäseneksi jo kaudella 2004-2006. Varsinaisen Taikalamppu-jäsenyyden Tampere sai yhdessä Lempäälän² kanssa kaudella 2006-

2008. Tampere ja Lempäälä eli yhdessä Pirkanmaan Taikalamppu on hakenut jäsenyyttä myös seuraavalle viisivuotiskaudelle. Jäsenyyden myötä opetusministeriö antoi Pirkanmaan Taikalampulle tehtäväksi erityisryhmien taidekasvatuksen lisäämisen ja kehittämisen. Siksi Taidekaari käynnistettiin Tampereella keskitetyn erityisopetuksen³ sekä maahanmuuttajien valmistavan opetuksen luokilla. Taidekaaren on tarkoitus tulevaisuudessa kattaa koko Tampereen kaupungin perusopetus.⁴

Kehitystyölle on merkittävää, että toiminta aloitettiin juuri erityisryhmistä. Se antaa taidekasvatuksen suunnittelulle, toteutukselle ja arvioinnille erityisiä haasteita. Esimerkiksi Sirkuslaboratorio-kokonaisuudessa sirkustaiteen menetelmiä käytettiin yhteistoimintaluokan ryhmätöitä varten vahvistamiseksi. Syvästi kehitysvammaisten lasten kanssa on keskitytty yksilölliseen tapaan olla vuorovaikutuksessa ja kokea taidetta.

Kutsumalla koululaisia museoihin, konsertteihin ja teatteriin Taidekaari tukee inklusion⁵ ajatusta. Taidekaareen osallistutaan usein yhteistoimintaluokissa, joissa toimii yleisopetuk-

Ekaluokkalaisia museokierroksella Tampereen taidemuseossa.

sen ja erityisopetuksen oppilaita yhdessä. Pienryhmä on kuitenkin monissa tapauksissa paras tapa osallistua esimerkiksi työpajaan. Pienryhmässä ohjaajillakin on paremmat mahdollisuudet keskittyä jokaiseen oppilaaseen täysipainoisesti.

Käsillä oleva opas on kirjoitettu koulun ulkopuolisia toimijoita ajatellen. Taidekasvattaja on usein yksinäinen puurtaja, joka ei kuulu työnsä

puolesta koulun eikä museon tai muunkaan taidelaitoksen henkilökuntaan. Opas onkin suunnattu erityisesti näille välitilojen sukkuiloijille. Tampereella Taidekaari yhdistää kouluja, taidelaitoksia, taiteilijoita ja taidekasvattajia. Kukaan ei toteuta työtä yksin, vaan suunnittelu, toteuttaminen ja myös palautteen kerääminen ja toiminnan kehittäminen tapahtuu TAITE-yksikön organisoimana. Tätä opasta voi myös lukea tuon

yhteistyön näkökulmasta. Kaikkien osapuolten osaamista on vahvistettu koulutuksin ja seminaarein. Tärkeimpiä opettajia ovat kuitenkin lapset itse. Menetelmäopas jakaa Taidekaareissa saatuja kokemuksia laajemmallekin piirille ja niitä voi hyödyntää myös muunlaisessa työssä.

Ensimmäinen luku käsittelee elämyksellistä museokierrosta. Taidekaari onkin kehittänyt monitaiteisesta TAITTE-toimintamallista, jonka lähtökohtana on elämyksellinen museokierros. Museokierroksen toteuttamiseen annetaan konkreettisia vinkkejä. Käytetyt esimerkit ovat TAITTE:n museopedagogisista kokonaisuuksista.

Toinen luku keskittyy erityistä tukea tarvitsevien lasten kohtaamiseen. Luvussa pohditaan kohtaamisen mahdollisuutta silloin, kun ryhmässä on toimintarajoitteisia ja hyvin niukasti

kommunikoivia lapsia. Lasten kanssa toimiessa saatu välitön palaute ei olekaan kaikkien lasten kanssa samanlaista tai yhtä helposti tulkittavaa. Esimerkkeinä käytetyt kokonaisuudet ovat olleet kokeiluita, joista saatujen kokemusten perusteella taidekasvatusmuotoa kehitetään.

Opas keskittyy kohtaamiseen, tutustumiseen ja taidekasvatustyön käytännön tilanteiden sujumiseen. Mitä paremmin ohjaaja osaa käytännön asioihin varautua, sitä rentoutuneemmin ja avoimemmin hän voi työskennellä. Painopisteen voi siirtää ohjaajan suoriutumisesta kohti sitä, mitä annettavaa toiminnalla todella on. Oppaan viesti kuuluukin: ole avoin, uskalla kohdata ja kokeilla!

*Tampereella 1. joulukuuta 2008
TAITE-yksikkö*

1 Taikalamppu-verkosto <http://www.taikalamppu.fi/>, 30.11.2008

2 Lempäälän esteetön lasten ja nuorten kulttuurikeskus Pii Poo, <http://www.lastenpiipoo.fi>, 30.11.2008

3 Oppilaat, joiden kasvun, kehityksen ja oppimisen edellytykset ovat heikentyneet vamman, sairauden tai toimintavuuden vuoksi, tarvitsevat erityistä tukea opetuksessa. Tuen piiriin kuuluvat myös oppilaat, jotka tarvitsevat psyykkistä tai sosiaalista tukea sekä oppilaat, joilla on huoltajan mukaan kehityksessään oppimiseen liittyviä riskitekijöitä. Tampereella tarvittavat tukitoimet tarjoaa keskitetty erityisopetus.

4 Tampereen kaupungin perusopetus, <http://www.tampere.fi/koulutus/perusopetus/>, 30.11.2008

5 ”Inklusio on jatkuvaa oppimisen ja osallistumisen esteiden purkamista koulussa ja koko yhteiskunnassa.”
Edu.fi, <http://www.edu.fi/SubPage.asp?path=498,527,6980,8914>, 30.11.2008

Toiminnallinen museopedagogiikka

Tampereen kaupungin museopalvelujen⁶ TAITE-yksikkö on tuonut lapsia museoon jo vuodesta 2001. TAITEn museopedagogisten kokonaisuuksien lähtökohta on lapsikeskeinen, moniaistinen ja toiminnallinen työskentely museossa. Museopedagogisiin kokonaisuuksiin suunnitellaan opastettuun kierrokseen sopivat työpajat, jotka voivat olla miltä vain taiteen alueelta sekä eri liikuntalajeista. Työpajatyöskentelyssä opastetun kierroksen teemoja käsitellään eri tavoin itse tekemällä. Parhaimmillaan itse tekeminen työpajassa tarjoaa välineitä maailman hahmottamiseen. Museopedagogista toimintaa tarjotaan koulupolun taitekohdissa: esiopetuksessa, ensimmäisellä, kuudennella ja seitsemännellä luokalla.

Kokemuksellinen prosessi voi jatkua koulu- luokassa, oman opettajan kanssa. Taidekaaren verkkosivuille tuotetussa oheismateriaalissa⁷ on ideoita opettajalle esi- ja jatkotyöskentelyä varten. Materiaalista löytyy erilaisia lähestymistapoja, esimerkiksi kuvaamataidon, musiikin ja käsityön tehtäviä sekä lukuvinkkejä ja keskusteluaiheita. TAITE järjestää myös kokonaisuuksiin liittyvää opettajankoulutusta sekä perhetapahtumia.

Koska TAITE-toiminnassa on alusta asti etsitty monenlaisia oppimistapoja sekä keskitytty ohjaajan ja ohjattavan ryhmän väliseen vuorovaikutukseen, toimintamalli on ollut suoraan sovellettavissa erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelyyn. Taikalamppu-erityistehtävän myötä esteettömyyden eri alueista on tultu vahvemmin tietoisiksi ja toimintaa on kehitetty suunnitelmallisesti juuri erityisryhmien tarpeisiin.

Museopedagogisia kokonaisuuksia toteutetaan kaikissa Tampereen kaupungin taide- ja kulttuurihistoriallisissa museoissa. Lapsella on aikuisten tavoin oikeus tutustua ammattilaisten tekemään taiteeseen ja avata sen myötä omaa ajatteluaan, mielikuvitustaan ja käsitteistöään. Kulttuurihistoriallisessa museossa lapsi pääsee elämyksellisesti lähelle omaa tai vierasta, historiallista tai elävää kulttuuria ja peilaa siihen omaa elämänpiiriään.

Teema kietoo näyttelyn koulutyöhön

TAITE-yksikössä museopedagogiset kokonaisuudet rakennetaan teemojen ympärille. Kokonaisuuden teemat valikoituvat näyttelystä ja

Kiipeilyä Tiibetin tunnelmissa, työpaja jatkaa museokierroksen teemoja monin tavoin

liittyvät aina opetussuunnitelman aihekokonaisuuksiin, kuten *ihmisenä kasvaminen sekä kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys*⁸. Teemat toimivat punaisina lankoina oppimisprosessissa.

Kokonaisuuksien teemat voivat liittyä vaikkapa kulttuureihin ja maihin tai ne voivat olla taiteen elementtejä. Teemat voivat myös olla taiteilijan aiheisiin ja työtapoihin liittyviä. Taidenäyttelyssä usein juuri taiteilijuus ja käsiteltävän taiteilijan suhde töihinsä ja maailmaan virittää museokäynnin. Näyttelyn kautta maailmaa voidaan katsoa taiteilijan silmin. Kaikissa

tapauksissa teemat löytyvät näyttelystä ja valikoituvat kierroksen käsikirjoittajan tutustuttua tarpeeksi sen taustoihin.

Kyseinen toimintamalli perustuu konstruktivistiseen, eheyttävään oppimiskäsitykseen, jossa korostetaan kokonaisvaltaista oppimista. Tämän ajattelun mukaan lapsi poimii ja jäsentää tietoa aktiivisesti ja siksi hänelle pitää tarjota erilaisia, kokemuksellisia lähestymistapoja maailmaan. Elämykset museossa sekä työskentely työpajoissa ovat sidoksissa tunteisiin ja tukevat maailman ja oman itsen hahmottamista.

Erilaiset oppimistavat saavat ärsykeitä, kun museossa liikutaan, lauletaan, keskustellaan, tunnustellaan ja katsellaan.

Vaikka museokäynti voi tukea tiettyjä oppiaineita, on sen voima juuri eheyttämisessä. Oma kokemus, tekeminen ja tunteet yhdistyvät oppimisprosessiksi. Kokonaisuuden osia ovat museokierros, työpaja sekä oheismateriaali. Nämä antavat aineksia vaikka kuinka pitkille ajattelu-

ja oppimisprosesseille, jotka ovat jokaisen omia. Opettajat ovat kokeneet osallistumisen tukevan oppilaiden ryhmäytymistä.

TAITEn työntekijät kirjoittavat kierroskäsikirjoitukset ja etsivät kokonaisuuksiin työpaikajohjaajat sekä kierrosoppaat. Näyttelyn taustoihin perehdytään museon henkilökunnan avulla. Kaikki oppaat etenevät saman käsikirjoituksen mukaan, mutta jokaisen kierroksesta

Tiibetiläistä mielenmaisemaa tutkimassa. Niin isot, kuin pienetkin oppilaat saavat käyttää kehoaan. Oppaana Henna Laininen.

MARIKA TAMMINEN

muotoutuu aina omannäköinen. Oppaat eivät ole museon henkilökuntaa, vaan TAITE-yksikön palkkaamia eri tavoin taidekasvatukseen perehtyneitä tekijöitä. Myös työpajaohjaajat käyvät katsomassa kierroksen, ideoita jaetaan ja kaikilla on käytössään kierroskäsikirjoitus työpajan suunnittelun tueksi.

Museokierros on kuin tarina

Museokierroksen elämyksellisyys syntyy vaikkapa siitä, että museossa sattuu jotakin odottamatonta ja teokset jollain lailla heräävät eloon. Monilla opastetuilla kierroksilla on ratkottu yhdessä pulmaa. Museon lattialta löytyy kumma esine tai viesti, opas vaipuu yhtäkkiä uneen ja alkaa kävellä unissaan. Tai kierrokselle ilmaantuu uusi hahmo, joka pyytää lapsilta apua. Joskus teos alkaa puhua. Näin käynnistyy seikkailu, jossa erilaisten tunnelmien ja vaiheiden kautta päädytään onnistuneeseen loppuratkaisuun. 6-7-vuotiaiden ryhmissä tarinalliset keinot vangitsevat mielenkiinnon, ja ne ovat avain näyttelyn syvempään käsittelyyn. Esiintyminen ja oppaan roolihahmot eivät ole itsetarkoituksellisia, vaan kierroksen päähenkilöinä ovat lapset.

Kierroksen suunnittelussa kannattaa valita yksi iso tehtävä, jota lapsiryhmä tulee museoon ratkaisemaan. Tämä iso tehtävä jakautuu moniin pienempiin tehtäviin, ja lopussa vedetään langat jälleen yhteen. Taideteosten sisältö tai esinekokoelman tarinat ja museoon luodut tilat antavat kiehtovan lähtökohdan kierroksen teh-

tävälle. Museo on jo paikkana elämyksellinen, sen ihmettely on osa seikkailua.

Elämyksellisen kierroksen avulla vaikeakin näyttely avautuu. Varsinkin erityisryhmät hyötyvät moniaistisesta lähestymistavasta. Teoksiin liittyvät esineet tai tuoksut herättävät näyttelyn eloon. Myös musiikin käyttö elävöittää ja rytmittää kierrosta. Sanallisen viestinnän lisäksi teosten aiheet, muodot ja rytmit tulevat omiksi myös kehon kautta. On tärkeää, että jokainen saa osallistua omien valmiuksiensa mukaan.

Lapsilla on erilaiset valmiudet hahmottaa abstraktien ja konkreettisten asioiden yhteyttä. Toisia voi haastaa pohtimaan hyvin vaikeitakin kysymyksiä, kuten ”mitä eroa on katsomisella ja näkemisellä?”. Toiselle teoksen näkeminen sinänsä antaa tarpeeksi mietittävää. Oppaan pitää siis olla valppaana ja lukea ryhmää. Ryhmän tiedollinen taso ja valmiudet paljastuvat vuorovaikutuksessa. Ryhmän kanssa kannattaa jäädä pohtimaan yksinkertaistakin asiaa, jos se tuntuu kiehtovan ja riittävän. Koko kierroksen ohjelmaa ei tarvitse käydä läpi, jos siinä tuntuu olevan liikaa virikkeitä. Eikä erityisryhmää saa aliarvioida. Esimerkiksi kehitysvammainen nuori on nuori siinä missä muutkin.

Keskustelu rohkaisee

Vaikka TAITEN museokierrokset ovat käsikirjoitettuja, niihin kuuluu aina vapaa keskustelu ja improvisointi. Tärkeintä on antaa lapsille puheenvuoro. Minkä tahansa taideteoksen tai

Marssi Afrikkaan.

museoesineen edessä voi kysyä: ”Mitä näette? Mitä sanotte tästä?” Vastauksia tällaisiin kysymyksiin tulee varsinkin pieniltä lapsilta yleensä paljon. Samalla lapsille herää kysymyksiä, joita voidaan pohtia yhdessä. Oppaan kannattaa myös varautua eksakteihin kysymyksiin teosten tekotavasta, taiteilijan elämästä tai vaikkapa museon perustajasta.

Jokaisella kierroksella kannattaa puhua siitä, miten jokainen mielipide on yhtä arvokas, ja kuinka taiteesta ei ole olemassa yhtä oikeaa tulkintaa. Samalla voi kertoa, mitä teoksen tekijä

on sanonut työnsä aiheesta ja tulkinnasta. Vaikkapa Richard Deaconin veistos *Other sorts* sai lapsilta erilaisia tulkintoja. Yhden tasavertaisen tulkinnan opas antoi kertomalla, että taiteilija itse oli miettinyt kananmunaa ja muodonmuutoksia. Miten kananmuna muuttaakaan muotoaan paistettaessa? Kierrokselta voi siis jäädä kutkuttava olo siitä, että taiteilijana voi nähdä aiheita missä vain.

Vuorovaikutus on kierroksen perusta niin isojen kuin pientenkin oppilaiden kanssa. Usein viimeistään yläkouluikäisten kynnyks aloittaa

keskustelu nousee korkeaksi. Tuota kynnystä voi koettaa madaltaa korostamalla tulkinnanvapautta ja toisaalta heittämällä omia, villejäkin tulkintoja. Henkilökohtainen ote asettaa oppaan samalle tasolle oppilaiden kanssa. Lause ”Kun ensi kerran näin tämän työn, ajattelin...” herättää kiinnostuksen. Toisaalta oppaan ei ole kuitenkaan tarkoitus esitellä omia näkemyksiään, vaan heittää pallo oppilaille. Hiljaisenkin luokan kanssa voi säilyttää kyselevän tyylin. Vaihteluisuuden ei pidä antaa lannistaa, sillä vaikei käsi nousisikaan, ajatuksia syntyy koko ajan. Keskusteleva tyyli aktivoi ja voi rohkaista vasta viimeisen teoksen kohdalla osallistumaan.

Yläkoululaisten kierroksilla on myös tehty tehtäviä, jotka nimenomaan vaativat hiljaisuutta. Oppilaat voivat esimerkiksi kirjoittaa tai piirtää omat viestinsä. Eräässä muotoa, massaa ja järjes-

KALLE RAITTILA

Tässä katsotaan taidetta sisäisillä silmillä. Näkökö näkymätöntä?

Lapsen näkökulma klassikkoteoksiin, oppaana Sanni Hokkanen

tystä tutkivassa tehtävässä oppilaiden tuli asettua sanattomasti kommunikoiden ensin pituusjärjestykseen, sitten jonoon hiusten pituuden mukaan ja vielä ikäjärjestykseen. Viimeksi mainittu tehtävä antaa kokemuksen siitä, millaista on kommunikoida sanoitta.

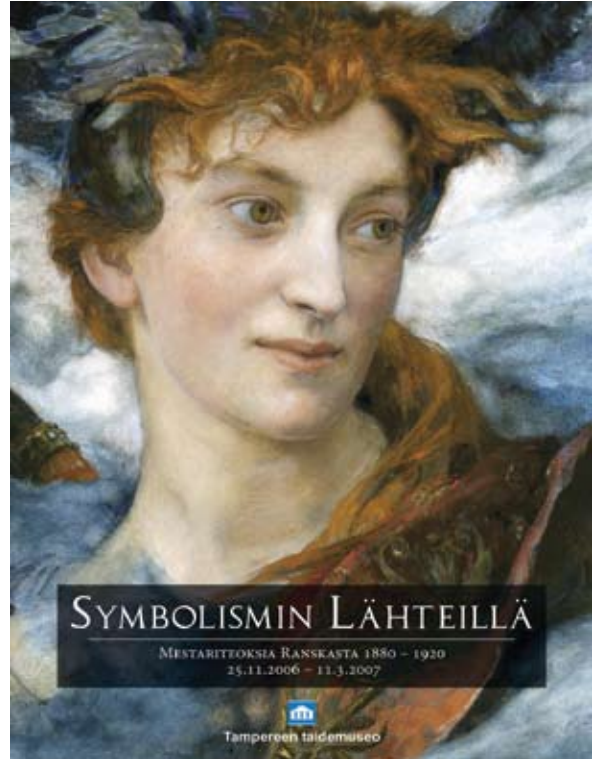
Omalla olemuksellaan voi vaikuttaa siihen, miten oppilaat motivoituvat ja innostuvat tehtävistä. Jos tuntuu, että oppilaat lyövät läskiksi ja vain hauskuuttavat toisiaan keskinäisillä sisä-

piirin vitseillä, voi opas nauraa mukana, mutta osoittaa silti vitsistä jonkin kiinnostavan seikan. Esimerkiksi alastomuuden kuvaaminen naurattaa ja hämmentää usein jo ekaluokkalaisia. Alastontutkielmien yhteydessä on puhuttu esimerkiksi siitä, miten vaikeaa on piirtää alaston ihminen ja miten se on tärkeä taidonnäyte taiteilijalle. Samalla huomioitiin, että mallit ovat usein ammattimalleja ja sitäkin, miten vaativaa on pysyä samassa asennossa vaikkapa viisi minuuttia. Myös kriittiseen ajatteluun voi kannustaa. Miksi juuri naisvartalo on niin tärkeä aihe taidemaailmassa?

Tehtävänä taiteen näkeminen

Esikoululaisille suunnatussa *Näkymättömyystaide* -kokonaisuudessa⁹ pohdittiin sitä, miten taide voi todella kuvata näkymättömiä asioita. Eurooppalaisten symbolistien näyttely oli rakennettu väreillä ja äänisuunnittelulla tavallistakin elämyksellisemmäksi. Symbolistit halusivat nähdä arkitodellisuuden ohi johonkin suurempaan. Henkisyys, uskonnollisuus ja fantasia hallitsivat näyttelyn taideteoksia. Kierroksen teemaksi valikoituikin mielikuvitus, ihmisen kyky nähdä jotakin näkymätöntä ja tarve tehdä siitä taidetta. Työpajavaihtoehtoina kokonaisuudessa olivat kuvataide, animaatio, musiikki, sanataide, jooga sekä tanssi.

Kierros käynnistyi viestillä, jonka Mercurius, roomalainen jumalhahmo Edgar Maxencen maalauksesta, oli jättänyt museon lattialle:

Hyvät lapset.

Apuanne tarvitaan täällä symbolistitaiteilijoiden näyttelyssä. Symbolistitaiteilijat saavat aiheensa näkymättömästä maasta, jossa minäkin, Mercurius, asun. Näkymättömässä maassa asuvat nimittäin taruolennot, unet, haaveet ja pelot. Taiteilijat osaavat maalata näkymättömän näkyväksi, niin kuin Edgar Maxence maalasi minut tauluun, joka on edessänne.

Mutta nyt on jokin pielessä. Portti näkymättömään maahan uhkaa sulkeutua, ja silloin näkymättömät asiat katoavat maailmasta kokonaan.

Taiteilijat eivät enää saa aiheita, eivätkä ihmiset enää muista, että haaveita ja taruolentoja edes on. Teidän täytyy tänään yrittää nähdä jotakin näkymätöntä. Siten voitte ehkä estää portin sulkeutumisen.

Onnea matkaan!

(Lukiessa painota erityisesti sanoja unet, haaveet ja pelot. Sanan symbolistitaiteilija voi lukea hitaasti tai jopa tavaten.)

Boleslas Biegas'n veistos Viisus esitti kysymyksen: ”Mitä eroa on katsomisella ja näkemisellä?”. Nähdäkseen todella teosten aiheita piti avata sisäiset silmät. Teosten nimet toimivat virikkeinä keskusteluun. Kun opas kysyi, mitä tyttö Alexandre Séonin teoksessa Ajatus oikein ajattelee, vastauksia tuli paljon. Sen jälkeen oli hyvä johdatella näkymättömyyden teemaan kysymällä, voiko ajatuksia nähdä. Yhdessä oivallettiin, että taiteilija oli onnistunut kuvaamaan jotakin näkymätöntä ja mikä tärkeintä, kierroksella onnistuttiin näkemään se.

Symbolistitaiteilijat etsivät aiheitaan sisimästä ja tunteistaan. Siksi näyttelyssä oli luontevaa puhua siitä, miten taiteen tekeminen saattaa helpottaa pahaa oloa tai suruakin. Ville Vallgrenin veistosten joukosta etsittiin teos Suru ja pohdittiin, miksi taiteilija oli sen tehnyt. Surun tunne tehtiin näkyväksi patsasharjoituksessa. Oppaan on hyvä muistaa kehua ja todella innostua jokaisen tekemästä patsaasta. Aplodit tekevät hyvää kenelle tahansa.

Eläväinen ääriviiva -kokonaisuudessa¹⁰ esikoululaisille esiteltiin täysin toisenlainen taidekäsitys. Opastuksissa ei korostettu modernisti Tapani Rahtilan teosten sisältöä eikä maalaus-ten henkilöiden tarinoita. Rahtilan taiteen kautta tutkittiin viivan, värin ja muodon suhteita. Kierroksen päähenkilöksi nousikin itse viiva, joka elävöitettiin puhuvan kynän avulla.

Teoksia katsottiin ensin kaukaa ja sitten läheltä ja tarkasteltiin, miten viivat sulautuvat pinnaksi. Lyijykynäpiirrosten kohdalla tutkittiin, miten vähillä viivoilla voi piirtää vaikkapa silmän. Kasvokuvissa kiinnitettiin huomio varjostuksiin ja tutkittiin parin kanssa vastakkain muotoja, valoja ja varjoja kasvoilla.

Museon avarassa aulassa liikuttiin ohuena lyijykynän viivana ja sitten paksuna hiiliviivana. Tehtävän tavoitteena oli kiinnittää huomio viivaan koko kuvan sijaan. Samalla piti ratkaista, miten olla viiva. Oli mahdollista vaikka piirtää

SAMPO RAUTAMAA

Onko teoksessa tyhjää tilaa? Oppaina Janina Ahlfors ja Sanni Hokkanen

jalalla lattiaan, juoksennella viivana pitkin poikin tai ryömiä. Kaikki tulkinnot ovat oikeita, ja oppaan tehtävä onkin sanoa se ääneen. Kuitenkin myös matkimalla oppii ja oivaltaa.

Kierroksen lopussa viiva totesi lapset niin eteviksi, että halusi heti tavata heidät paperilla. Lapset pääsivät lennättämään viivaa croquis-piirustuspaikassa, jossa saatiin myös kokeilla elävänä mallina olemista – tosin vaatteet päällä.

Muoto mielessä ja kehossa

Oman kehon käyttäminen on yksi avain oppimiseen ja taiteen käsittelemiseen. *Veistosnikkarin mielikiemurat* -kokonaisuuden¹¹ teemoiksi valikoituivat rytmi ja muoto. Niitä hahmotettiin erilaisten fyysisten ja tanssillisten tehtävien kautta. Samalla pohdittiin sitä, miten taiteilijan työssä yhdistyvät suuret ajatukset ja arkinen työ. Museokokonaisuuden työpajavaihtoehto-

SAMPO RAUTAMAA

Richard Deaconin teoksen Out of Order kiemuroita ihmettelemässä.

na oli käsitöitä, kuvataidetta, nykytanssia, arkkitehtuuria, romurummutusta, sanataidetta sekä käynti lyömäsoitinpolulla.

Deaconin taiteilijuus on filosofian ja käsityöläisyyden yhdistämistä. Deaconin veistoksissa liitokset ja tekniset rakenteet ovat tietoisesti näkyvissä. Niiden myötä päästiin puhumaan taiteilijan työskentelytiloista, valtavan suurista keramiikkauuneista ja jopa veistosten kuljetuksista museosta toiseen. Kierroksella oppaan ottama *Nikkari*-hahmo kiinnitti lasten huomion Deaconin teosten tekniikkaan ja valmistustapaan.

Opas muuntautui *Nikkariksi* yksinkertaisesti pukemalla lippalakini ja työhanskat. Samalla tietenkin muuttuivat myös puhetyyli ja eleet. Yksinkertaisuus toimii, sillä lapsilla on valtava halu ja kyky uskoa fiktiiviseen henkilöön. Esi-koululaiset pohtivat mielellään, oliko tuo toinen hahmo oikea, vai mahtoiko se sittenkin olla opas. Jos hahmo on tarkoituksella tyhmä, lapset saavat asiantuntijan roolin ja voivat itse opettaa. Näyttelijäntaidot ovat sivuseikka, kunhan rooli selvästi pysyy omassa maailmassaan, ja toimii sen mukaan. Opas ei siis ole esiintyjä, vaan lasten innostaja.

Nikkarilla oli lapsille tehtävä: hän tarvitsi apua filosofien talon rakentamiseen. Filosofit olivat tilanneet Nikkarilta talon, jossa olisi erilaisia huoneita erilaisille ajatuksille. Tutkimusmatka aloitettiin mutkikkaiden ajatusten huoneesta, johon löydettiin malli *Out of Order*-teoksesta. Monien mielestä teos muistutti muodoltaan vuoristorataa. Teosta tutkittiin tekemällä

samanlainen sykkyrä solmutehtävän avulla Solmutehtävässä jäljiteltiin veistosten muotoja fyysisesti leikin avulla. Tässä ryhmäytävässä tehtävässä valittiin yksi vapaaehtoinen, joka sai avata muiden muodostaman solmun. Tehtävässä kiinnitetään huomiota jokaiseen lapseen vuorollaan. Tehtävä on haastava, ja opas voi olla mukana avustamassa. Helppoissa kohdissa avaa ja tuntee onnistuvansa, mutta vaikeissa kohdissa ihmetellään yhdessä, miten hienoon solmuun lapset onnistuivat menemään ja ennen kaikkea nauretaan kommelluksille.

Mutkikkaan muodon vastakohtaksi etsittiin suoria liikkeitä ja samalla kokeiltiin myös mutkikasta ja suoraa ääntelemistä. Kierroksella pohdittiin myös tyhjää muotoa ja tehtiin parin kanssa veistoksia, joihin jätettiin tarkoituksella aukkoja. Kun veistoksen päälle laitettiin kangas, tuli muodosta täysi. Opettajien palautteen mukaan vastakohtien konkreettinen käsittely tukee hyvin erityistä tukea tarvitsevien lasten ja maahanmuuttajalasten oppimista.

Toiminnallisen tehtävän, kuten solmutehtävän jälkeen on tärkeää palata takaisin teemaan: ”No, tässä ainakin oli mutkia ja kiemuroita! Hyvä, kiemuraisten ajatusten huone on siis löydetty.” Oppaan on hyvä tehdä tällaiset johtopäätökset itse eikä aina kysyä vastausta oppilailta. Näin punainen lanka säilyy ja kierros etenee rytmikkäästi eteenpäin eikä hyvin onnistunutta tehtävää latisteta tenttaamalla sen merkitystä. Rythmi on tärkeä tekijä kierroksen onnistumisessa. Rauhallisemmat keskustelut seuraavat

vauhdikkaita osuuksia. Rytmittelyssä opas kuuntelee kulloistakin ryhmää. Loppupuolella voidaan tunnelmaa nostaa riehakkaalla toiminnalla tai rauhoittaa rentouttavalla tehtävällä.

Nikkari palasi kierroksen lopulla kyselemään, oliko muotoja löytynyt. Lapset saattoivat silloin omin sanoin selittää, mitä kierroksella oli tapahtunut ja mitä muotoja löytyi. Kierroksen lopussa onkin hyvä kerrata tehtävä, jota lähdettiin alussa ratkaisemaan. Kun se on todettu hyvin suoritetuksi, on kiitosten aika. Oppaan pitää antaa oppilaiden nähdä, että hän on iloinen siitä, että he kävivät museossa ja ratkaisivat tehtävän hienosti.

Oma idea, oma kokemus

Opas voi vaikuttaa museovierailun ilmapiiriin esimerkiksi omalla olemuksellaan ja sijoittumisellaan suhteessa ryhmään. Opas voi välillä istua lattialla yhdessä lasten kanssa tasa-arvoisena teoksen katselijana. Teoksen tai esineen vieressä ”pönöttävä” opas vaikuttaa siihen, millainen keskustelu syntyy. Opas määrittelee paitsi suoraan kertomalla, myös sanattomalla viestinnällään, miten tervetulleita lapset ovat museoon, mitä museossa voi tehdä ja ketkä museossa voivat puhua.

Tämän luvun esimerkkien on ollut tarkoitus innostaa toimimaan museossa ennakkolullottomasti ja yhdistelemään asioita. Tärkeintä museo-oppaalle on kuitenkin löytää oma henkilökohtainen suhteensa kulloiseenkin näytte-

lyyn. Jokainen tekee töitä omalla persoonallaan ja innostus on tärkeä työkalu. Vaikka aihe ei heti tuntuisi läheiseltä, siitä voi etsiä juuri sen puolen, joka itseä motivoi. Suunnitteluprosessi käynnistyy siitä parhaiten. Kierros innostaa opilaita sitä enemmän, mitä paremmin opas heidät kohtaa. Näin myös lapset saavat löytää omat ideansa ja tapansa taiteen kohtaamiseen. Tilanteen hallinta ja lapsiryhmän kanssa kommunikointi paranevat kierros kierrokselta. Sitten löytyvät rentous ja improvisointikyky. Työstä saa myös nauttia; lasten kanssa museossa käyminen antaa mahdollisuuden väärentämättömiin ja todella kiinnostaviin taidekeskusteluihin!

Kiemuraisia muotoja etsimässä Richard Deaconin näyttelyssä. Museossa opaskin menee mutkalle.

6 Tampereen kaupungin museopalvelut, <http://www.tampere.fi/hallinto/hyvinvointipalvelut/museot/index.html>,

30.11.2008 7 Luokkien sivut ja arkisto, <http://www.tampere.fi/taidekaari/index.html>, 30.11.2008

8 "Aihekokonaisuudet ovat sellaisia kasvatus- ja opetustyön keskeisiä painoalueita, joiden tavoitteet ja sisällöt sisältyvät useisiin oppiaineisiin. Ne ovat kasvatusta ja opetusta eheyttäviä teemoja. Niiden kautta vastataan myös ajan koulutushaasteisiin." Opetushallitus, Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2004.

9 Tampereen taidemuseo, Symbolismin lähteillä -näyttely, 2007.

10 Sara Hildénin taidemuseo, Tapani Raittilan näyttely, 2007

11 Sara Hildénin taidemuseo, Richard Deaconin The Size of It -näyttely, 2006

Muistilista museokierrokselle

- Tutustu näyttelyn taustamateriaaliin. Elämyksellisen museokäynti ei voi perustua mielikuvitusmaailmaan.
- 45 minuutin kierroksella ehtii käsitellä suunnilleen 10 kohdetta.
- Kerro aina selkeästi museon käytössännöt. Pidä niistä kiinni ja noudata itse.
- Käytä hyväksesi näyttelytilaa säännöistä sovittaessa. Esim. teoksia saa katsella kolmen lattiaruudun päästä.
- Aloita teoksen käsittely vasta, kun kaikki ovat löytäneet hyvän paikan.
- Johdattele teemoihin ja teoksiin kysymyksillä.
- Ota suosittuun aiheeseen 3-4 vastausta. Keskustelua voi jatkaa koulussa.
- Jaa vastausvuorot tasapuolisesti. Anna tilaa hiljaisille oppilaille.
- Osoita lapselle, että hänen vastauksensa on hyvä.
- Pidä puherytmi rauhallisena ja katso lapsia, kun opastuksesi tulkitaan.
- Tee toiminnallisten tehtävien yhteys teoksiin ja esineisiin selväksi.
- Liiku pienten lasten kanssa jonossa tai parijonossa.
- Etene aina liikuntarajoitteisten rytmissä.
- Rohkaise lapsia katsomaan teoksia läheltä ja kaukaa.
- Ilmoita henkilökunnalle museokierrokseen liittyvästä rekvisiitasta.
- Innostu itse ja innosta muita!

TARJA LIUKKONEN

Piiloleikki näyttää, miten tyhjästä muodosta tulee täysi. Perhepäivä Deaconin näyttelyssä.

Elämyksellinen taidekasvatus

Tässä luvussa käsitellään elämyksellisen taidekasvatuskokonaisuuden toteuttamista vahvasti erityistä tukea tarvitseville oppilaille. Esimerkkeinä käytetyt työpajat ovat toiminta-alueisiin perustuvan opetuksen¹² sekä Teacch-opetuksen¹³ luokkien *Mun juttu* -nimisiä Taidekaaren kokonaisuuksia. Mukana on ollut esimerkiksi vaikeasti kehitysvammaisia sekä autismin kirjon lapsia. Monet oppilaista eivät kommunikoi puhuen. Luokissa on paljon pyörätuolia käytäviä ja eri tavoin toimintarajoitteisia.

Suunnittelussa korostuu sekä fyysinen että psyykkinen esteettömyys. Yleensä suurin este tuntuu olevan, että erityistä tukea tarvitsevia lapsia pidetään ohjaajan työtä vaikeuttavina oppilaina. Pikemminkin voisi oivaltaa, miten elämyksellistä erilaisten lasten kanssa työskenteleminen ohjaajallekin on. Silloin huomioon ottaminen sujuu itsestään ja kokemus opettaa jatkuvasti lisää. Parhaimmillaan esteettömyys on kokonaisvaltainen asenne.

Kohtaaminen – aikaa tutustumiseen

Tampereella TAITTE-yksikkö toimii linkkinä

koulun ja taideohjaajien välillä. Opettajat saavat hyvissä ajoin tiedon Taidekaaren tarjonnasta, ja osallistumisaikataulu sovitaan jokaisen opettajan kanssa erikseen. Ohjaajille välitetään tietoja lasten erityispiirteistä, koulusta sekä opettajien yhteystiedot. Useimmiten ohjaaja on vielä suoraan yhteydessä kouluun. Myös lapsiryhmän ennakkotapaaminen voi olla osa suunnittelua.

Erityisopetuksessa työskentelevät ammatillaiset tuntevat oppilaansa hyvin. Oppilaiden tukena on avustajia, kuraattori, fysioterapeutti, psykologi jne. Parhaimmillaan taidekasvattaja liittyy joukkoon ja antaa omalla työllään paljon lapselle ja koko yhteisölle. Suunnittelu-työssä kannattaa pyytää apua ryhmän kanssa työskentelevältä moniammatilliselta joukolta. Esimerkiksi fysioterapeutti osaa mahdollisesti auttaa työskentelyasennon löytymiseen ja apuvälineiden uudenalaiseen käyttöön. Ohjaaja voi jättää koululla oppilaiden kanssa työskenteleville konkreettisia materiaaleja ja vaikkapa pajassa käytettyä musiikkia. Paja voi myös olla koulun henkilökunnalle kuin koulutuspäivä uuteen menetelmään. Tiedonkulku kotiin on myös tärkeää. Oppilaiden mukaan voidaan laittaa kirje,

jossa kerrotaan, mitä koulussa tapahtuu. Samalla voidaan kertoa tarvittavista varusteista ja tiedottaa näyttelyistä tai esityksistä, joissa lasten luomia taideteoksia voi katsella.

Avustajat ovat jatkuvasti läsnä opetuksessa, mikä pitää huomioida osallistujamäärässä. Oh-

jaaja voi jo etukäteen kertoa avustajille, millaista avustamista pajassa tarvitaan. Taidepajoissa pitäisi välttää kaikenlaista mekaanista suorittamista eikä avustajien ole tarkoitus tehdä liikkeitä tai tehtäviä lasten puolesta. Esimerkiksi tanssi on hyvin herkkä taidemuoto, jossa lap-

TIINA HEIKKINEN

selle pitää antaa mahdollisuus omaan pieneenkin liikkeeseen. Opettajan, taidekasvattajien ja avustajien kannattaa sopia yhteisesti pajan sujumiseen vaikuttavista asioista. Silloin jokainen voi omassa roolissaan keskittyä tärkeimpään eli oppilaisiin.

Erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden kanssa työskenneltäessä vuorovaikutus voi olla uudenlaista, vaikeaakin. Tutustumiselle kannattaa antaa aikaa ja tilaa. Usein opettajat ja avustajat osaavat paremmin tulkita lasten tunteita, joten heitä kannattaa kuunnella. On hyödyllistä tietää esimerkiksi, onko jokin reaktio innostunut vai kenties pelokas. Tällainen apu on eri asia kuin selittely tai varoittelu. Opettajan ei kannata antaa liian voimakasta ennakkokuvaa luokastaan, sillä uuden aikuisen kanssa luokan dynamiikka voikin muuttua. Vierailevan ohjaajan voima voi olla nimenomaan se, että hän murtaa tietämättään ennakoasetelmia. Hän saattaa yllättäen nostaa esiin sen oppilaan, jolle ei omassa yhteisössä yleensä anneta vastuuta. Oppilaat voivat näin löytää itsestään ja toisistaan uusia puolia.

Joskus oppilaita ei silti pääse niin lähelle kuin haluaisi, ja vuorovaikutus tuntuu jäävän yksipuoliseksi. Oppilas saattaa olla unelias tai omissa maailmoissaan. On silti tärkeää pitää kontaktia yllä vetäytyvimpäänkin lapseen. Pienikin yhteinen hetki voi olla todella arvokas. Jos yhteistyö luokan kanssa jatkuu, yhteys rakentuu pikku hiljaa. Mun juttu -kokonaisuuksissa on luotu vuosien jatkumoina ohjaajien ja luokkien välille.

Teatteri tulee omaan luokkaan

Taidekaaren ensimmäinen *Mun juttu* -taidekasvatuskokonaisuus oli nimeltään *Ihme*. Se perustui Teatteri Valajan samannimiseen *Makkarapiruetti*-runokirjasta¹⁵ tehtyyn näytelmään. Kiertävä esitys rakennettiin kunkin ryhmän omaan luokkatilaan. Teatteri tuli vierailulle ja sen jälkeen sukellettiin esityksen maailmaan yhdessä.

Näissä luokissa teatteriesityksen on hyvä toimia monella tasolla eikä olla liikaa sidoksissa tekstiin. Ihme tarjosi rikkaan runokielen lisäksi paljon katseltavaa. Esitys käynnistyi, kun Ella lenteli leijalla ja laskeutui Lumotun lapsen luokse. Runot olivat heidän leikkiensä kieltä, jolla iloteltiin. Esiintyjillä oli nuket, jotka olivat puvustusta myöten heidän pieniä kaksoisolentojaan. Niiden tutkailemiseen oli aikaa. Esityksen tarina oli kahden lapsen innostava leikkihetki. Näyttelijät maalasivat lasimaalauksia ikkunaan, huljuttelivat jalkojaan vesiastiassa ja soittivat erilaisia soittimia.

Esityksen jälkeen päästiin tutustumaan esiintyjiin ja soittamaan ja kuuntelemaan soittimia. Kädet upotettiin veteen ja sillä tehtiin ääniä. Lapset tulivat tutkailemaan lähemmin näyttämöä ja sen esineitä. Hetki oli improvi-soitu ja toiminta lähti nimenomaan oppilaiden kiinnostuksen kohteista.

Lopuksi oli maalaustuokio, jossa tehtiin omia ”ikkunamaalauksia” pleksilaseille. Maalarit asettuivat vastakkain pleksin kummallekin

Ihme-esitys omassa luokassa. Esiintyjinä Aija Logren ja Sari Tero

puolelle ja valmis työ oli yhdistelmä molempien maalauksista. Maalaaminen pleksilasille soveltui oppilaille erityisen hyvin. Pystysuoralle pinnalle maalaaminen voi olla helpompaa kuin työskentely pöydän ääressä. Pystypinnalle on lyhyempi matka ja työn myös näkee ja hahmottaa paremmin. Läpinäkyvällä pinnalla voi kommunikoida sanattomasti, pelkillä väreillä. Monelle oppilaalle vuorovaikutus on vaikeaa, ja silloin

Ikkunanmaalausta Ihme-kokonaisuudessa

taiteen kautta voi etsiä sille uusia muotoja. Tällaiset tehtävät antavat mahdollisuuden sekä vuorovaikutukselle että omaan työskentelyyn keskittymiselle.

Hyvin heterogeeniset ryhmät ovat haaste ohjaajalle. On hyvä miettiä kaikille sopiva, yhteinen toiminnan taso. Taidetyöpajojen yksi tärkeä tehtävä on tukea ryhmäytymistä. Lapsille, joilla on erityisiä vaikeuksia sosiaalisessa kanssakäy-

misessä ja kommunikaatiossa, on hyvä löytää tapoja toimia ryhmässä. Lisäksi oppilaita voi huomioida yksitellen ja antaa heille omia taitoja vastaavia tehtäviä. On tärkeää kuunnella oppilaiden omaa rytmiä ja kiinnostuksen kohteita.

Esimerkiksi Ihme-esityksen jälkeen eräs näkövammaisen oppilas ei tullut mukaan maalaustehtävään, vaikka maalien käsittelyä ja levittelyä pinnalle oli ajateltu myös hyvänä tuntoaistitehtävänä. Niinpä toinen esityksen näyttelijöistä vietti suuren osan pajasta hänen kanssaan hyräillen, päristellen ja soittimia tapailllen. Kun on odotettavissa hyvin erilaisia osallistujia, kannattaa varmistaa, että läsnä on tarpeeksi aikuisia.

Sosiaalinen tarina jäsentää päivää

Varsinkin autismin kirjon lapsille on tärkeää kertoa ennakkoon tavallisesta poikkeavan koulupäivän ohjelmasta. Teacch-opetuksessa käytetään johdonmukaisesti kuvia ja niillä luodaan myös lukujärjestys. Myös Taidekaarella on oma kuvakortti, joka kertoo, että kyseessä on Taidekaaren tapahtuma. Taidetyöpajasta voi tehdä niin sanotun sosiaalisen tarinan (ks. liite 1). Tarinassa kerrotaan kuvien ja selkokielen avulla, mitä tulee tapahtumaan. Tämä auttaa oppilaita, jotka tarvitsevat tuekseen tarkkaa struktuuria. Tarinaa voidaan käyttää myös tapakulttuurin opetteluun. Siinä voidaan kertoa esimerkiksi, että oppilaat katselevat teatteriesitystä ja taputtavat sen päätyttyä. Tavallisesta poikkeavat koulupäivät sopivat erilaisten tilanteiden harjoitte-

luun. Ohjaajan on hyvä tietää, että stressi, joka purkautuu kiukkuna, ei ole kohdistettu henkilökohtaisesti häneen, vaan hermostuttavaan tilanteeseen.

Ihme-kokonaisuudessa saman päivän aikana tapahtui paljon. Toimintaa improvisoitiin ja suunnitelmia muuteltiin tarpeen mukaan. Esimerkiksi toimintapäivien taukojen paikat kannattaa päättää vasta ohjaustilanteessa. Ihmeen jälkeen Taidekaaren kokonaisuuksissa on ollut lyhyempiä pajoja ja niitä on kehitetty joustavamiksi, jolloin pajan loppupuolella on mahdollisuus joko poistua tai jatkaa. Yleensä oppilaiden keskittymiskyky riittää oppitunnin mittaiseen työpajaan ja se sopii myös koulun arkeen. Toiminnan mielekkyyden kannalta olisi kuitenkin hyvä voida improvisoida keston suhteen.

Menetelmänä ympäristötaide

Keväällä 2008 toteutettiin *Taikapuutarha*-ympäristötaidepaja, jossa koulun sisäpiha muutui puutarhaksi. Tarinan *Kuutyttö* ja *Kultaharja* pyysivät oppilailta apua puutarhan hoitoon. Elämyksellinen puutarha päätettiin viedä ulos, koulun sisäpihalle. Sinne kuljettiin tuoksuvasta tyllikangasportista, ja portilla lausuttiin loitsu. Luokat olivat valmistautuneet puutarhapäivään idättämällä ja hoitamalla omia kasveja. Puutarhassa jokainen istutti aiemmin idättämänsä kasvin piharuokkuun. Keltaisilla kangassuikaleilla tehtiin valotanssi, jotta kasvit saatiin kasvamaan. Samalla karkotettiin

Valotanssi karkottaa Taikapuutarhaa uhkaavan pimeyden.

puutarhaa uhkaava pimeys. Kuutyttö on tyllikankainen viitta pyykättiin isoissa vesiastioissa ja samalla huljuteltiin sormia ja kuunneltiin veden ääniä. Jokaisen luokan kanssa ripustettiin suuri viittakangas kuivumaan sisäpihan lampuun. Pajan lopuksi löydettiin orvokkeja, jotka istutettiin ruukkuihin. Ripustetuista tyllikankaista ja istutetuista kukkasista syntyi taikapuutarha. Paja päättyi taikapuutarhaloitsuun.

Tämä elämyksellinen paja perustui eri aisteihin. Puutarhan tuoksut ja mullan tuntu olivat tärkeitä, samoin lämpimän veden kosketelu ja tuoksuvien kankaiden kanssa leikittely ja niiden äänten kuuntelu. Kukin sai valita itselleen virikkeistä mieluisimman. Ohjaajien värikkäät mekot ja päässä olevat huivit erottivat heidät muista aikuisista. Heikkonäköiselle selkeä väri voikin olla hyvä signaali. Ohjaajilla oli myös eteerisiä tuoksuja kankaissa ja puvuissa.

Tekeminen on elämys

Puutarhatöissä vuorottelivat yksilötehtävät ja yhteiset hetket. Jokainen istutti oman versonsa ja orvokkinsa. Nämä tehtävät olivat hyvin haastavia monelle, mutta ne hoituiivat eri tavoin avustettuina. Yhteen ruukkuun ei istutettu mitään, vaan sen multa saattoi vain upottaa kätensä ja tunnustella. Kevyet ruukut pystyttiin nostamaan pyörätuolilaisen käsien ulottuville. Työkaluja pideltiin yhdessä ja ohjaaja vahvisti puheella, kenen istutus oli kyseessä. Kaikille yhteinen hetki taas oli keltaisten kangassuikaleiden avulla tehty valotanssi. Yhdessä sukeltettiin myös *Kuutyton* läpikuultavan viitan alle.

MILLA PALMIO

Kuutyton sinistä viittaa pyykätään.

Työskentelyssä on tärkeää kiinnittää huomioita materiaalien laatuun. Myös niiden tunnustelu on tärkeää. Taikapuutarhassa käytettiin tärkättyä tyllikangasta, joka muokkautuu käsissä helposti, reagoi valoon kauniisti ja myös kuulostaa hauskan rahisevalta. Prosessi, elämyksellinen tekeminen puutarhassa nousi lopputulosta tärkeämmäksi. Pajan teemoja olivatkin puutarhatyöt, istuttaminen ja kasvien kasvaminen. Valo ja vesi olivat siksi tärkeässä osassa. Yhteisistä hetkistä syntyi puutarha, joka ilahdutti koko koulua. Oman ympäristön muokkaaminen ja siihen vaikuttaminen kuuluivat *Taikapuutarhajan* tavoitteisiin.

Pajassa yksinkertaisempaan tehtävään voimennä yllättävän kauan ja odotus on silloin vaikeaa. Kaksi tai useampi ohjaajaa yhdessä voivat improvisoida tilanteita. *Taikapuutarhassa* käsien pesu oli yllättäen melkoisen pitkä operaatio, jossa toinen ohjaaja oli pitkän aikaa kiinni. Toinen saattoi silloin pitää yllä kontaktia muiden kanssa ja luoda vaihtoehtoja tekemistä, eikä ketään pitänyt hoputtaa. Näin alun perin käytännöllinen tehtävä sai tasa-arvoisen aseman elämyspajan tehtävien joukossa. Lämmintä vettä käsiteltiin myöhemminkin *Kuutyton* viittaa pyykätessä. Monille hetki veden kanssa oli tärkeä, ja sitä haluttiin jatkaa vielä pajan loputtua.

Tarinahetki elämysteltassa

Seuraavana syksynä *Taikapuutarhan* tunnelma jatkui samojen ohjaajien kanssa tunnustelta-

van tarinan merkeissä. *Seikkailu Sinimaassa* -niminen¹⁶ esitys tapahtui koulun saliin ripustetussa sinisessä teltassa, jonka lattia oli peitetty pehmeällä vanulla. Selkokielisessä¹⁷ ja tunnusteltavassa nukketheateriesityksessä *Alla*-tyttö etsi hevostaan ja lopulta löysi sen ja pääsi jopa lentomatkalle hevosen selässä. Katsojan oli mahdollista osallistua seikkailuun. Jokainen esityksen nukke kiersi lasten kosketeltavana ja nuuhkittavana. Pieniä puutikkaita pitkin kiivettiin puuhun käsiä käyttäen. Lopuksi jännitettiin perhosen kuoriutumista kotelosta ja laulettiin perhoslaulu, jonka aikana perhonen laskeutui jokaisen oppilaan kädelle. Valo, musiikki ja tuoksut tekivät teltasta tunnelmallisen.

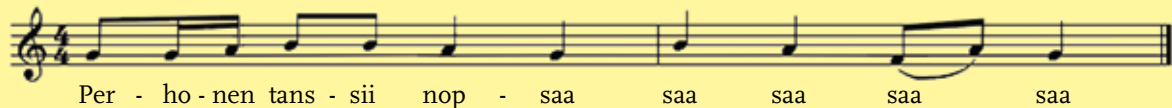
Mun juttu -kokonaisuuksissa on haettu sellaista ohjaamisen tapaa, joka sallisi lapsille omanlaisen rytmin ja osallistumisen. Tunnukseltava, intiimissä tilassa tapahtuva tarinahetki saavutti tämän tavoitteen hyvin. Esityksen saat-

toi hahmottaa kokonaisuena tarinana tai sitten yksittäisinä aistielämyksinä, riippuen oppilaiden hahmotuskyvystä ja vireystilasta. Teatteriesitys voi siis olla avoin vuorovaikutukselle, vaikkei se edellyttäisikään aktiivista osallistumista katsojilta.

Esitys myös muotoutui oppilaiden senhetkiseen tunnelman mukaan. Joidenkin luokki-

Perhoslaulu

Perhonen tanssii nopsaa
saa saa saa saa
Hiaa hiiia hopsaa
saa saa saa saa
Sitä ei kiini kopsaa
saa saa saa saa

PUHUEN:

"Nyt se saa kiinni SINUT!"

san. Reetta Niemelä, säv. Petra Hartikainen ja Pekko Käppi

en kanssa se oli täynnä toimintaa, toisinaan taas hyvinkin rauhallinen ja rentouttava hetki. Vaikka tarina eteni, saatettiin viipyä hyvässä tilanteessa tai tunnelmassa. Oppilaille annettiin mahdollisuus myös palata heistä itsestä hyvältä tuntuvaan tunnelmaan. Esitysten jälkeen osa lapsista jäi vielä tunnustelemaan nukkeja ja kankaita. Yhdessä hyräiltiin loppulaulua tai vain makoiltiin pehmeällä vanulla. Ohjaajat saattoivat tuoda oppilaat luokkaan muiden jälkeen. Hyvää hetkeä onkin turha katkaista vain siksi, että muut oppilaat ovat jo lähdössä.

Tällaisessa intiimissä hetkessä on tärkeää löytää hyvä paikka ja asento. Piirissä oltaessa pyörätuolilaiset ovat aina lattialla istujia korkeammalla ja seisojia matalammalla. Vanu osoittautui hyväksi materiaaliksi tätä ajatellen. Sitä saattoi nostaa pyörätuolilaisten syyliin, jolloin materiaali yhdisti koko porukan. Vanusta muotoiltiin myös tukia ja selkänöjia oppilaille, jotka nostettiin pyörätuolistaan esityksen ajaksi lattialle. Vanu oli pehmeän rauhoittavaa, mutta sitä saattoi myös kurittaa purkaen ylimääräistä energiaa.

Tuntoaisti pääosassa

Seikkailu Sinimaassa -esityksessä ohjaajien tyyli oli innostava, ja he ilmensivät selkeästi erilaisia tunteita: ihmetystä, surua ja iloa. Tunteiden tunnistaminen on tärkeä teema, ja monissa erityistä tukea tarvitsevien lasten luokissa sen voi aloittaa hyvin perusasioista. Myös aistimuk-

set herättävät tunteita, ja teatterissa tunnustelu voi olla olennainen sidos tarinan tapahtumien välillä. Tunnusteleminen voi siis olla muutakin kuin tiedon saamista, mikä yleensä ajatellaan vaikkapa tunnustelukirjojen tehtäväksi. Seikkailu Sinimaassa -esitys pyrki tarjoamaan kaikille aisteille vahvoja kokemuksia tunteikkaan tarinan tueksi. Jotkut tunnusteltavista elementeistä oli myös tuoksutettu kevyesti. Tuuli oli kevyitä eteerisillä öljyillä pirskotettuja kangassuikaleita, joita huiskuteltiin piirin keskellä. Tilanteessa huomaa, kuka haluaa tutustua tuuleen tarkemmin ja on valmis siihen, että kankaita huljutellessaan kasvojen päällä.

Tarinahetkessä molemmat ohjaajat olivat kahdenkeskeisessä kontaktissa lasten kanssa tuodessaan tunnusteltavia esineitä kunkin luovuutensa vuorolla. Silloin lähestyttiin hienovaraisesti. Etäisyyden ja kosketuksen pitäisi aina lähteä lapsen omista rajoista. Varsinkaan näkövammaista tai kosketusherkkää lasta ei pidä säikäyttää yllättävällä kosketuksella. Toiset oppilaat taas haluavat ottaa kontaktia nimenomaan koskettelemalla tai vaikkapa haistelemalla. Ohjaajan on hyvä luoda myös itselleen rajat, eikä antaa oppilaan esimerkiksi repiä tai tarttua kipeästi.

Tuntoaisti on tärkeä, ja koskettaa voi myös muuten kuin kädellä. Vieraat materiaalit on kuitenkin turvallista tuoda lähelle käsien kautta, sillä kädellä on helpointa torjua vieraalta tuntuva aine. Koskettaminen voi olla myös vaikea taito. Joku oppilaista saattaa juuri harjoitella pois liiasta tarttumisesta, joten tällaisiin tavoit-

teisiin pitää tarvittaessa mukautua. Oppilasta voi rohkaista koskettamaan hellästi ja auttaa irrottamaan liian kova tarttumisote. Materiaalit kannattaa valita siten, etteivät ne rikkoudu helposti. Tilanteista ei pidä hämmentyä, sillä ne ovat koulun ammattilaisille tuttuja ja selviävät yhteistyöllä. Rauhallisuus auttaa monien tilanteiden selvittämiseen.

Vuorovaikutustaitoja

Oman nimen kuuleminen voi havahduttaa omista maailmoissaan olevan oppilaan ja erityisesti näkövammaista lähestyttäessä oma nimi on tärkeä merkki. Nimen toistaminen vahvistaa oppilaan osallistumisen. Taikapuutarhassa jokainen kasvi oli jonkun nimikkokasvi. Sinimaan seikkailussa taas puhuteltiin kaikkia nimeltä, kannustettiin jokaista tikkaiden kiipeämään, ja lopuksi nimet toistettiin, kun perhonen laskeutui kunkin kämmenelle. Oman nimen sanominen voi kuitenkin olla todella iso haaste. Esittelykierron saattaa jopa jumiuttaa jonkun oppilaan osallistumisen, vaikka toinen saattaa innostua siitä. Ohjaajan kannattaa opetella nimet jo etukäteen ja tervehtiä sitten lapsia nimel-

tä ja esitellä samalla itsensä.

Jokaista hetkeä ei tarvitse täyttää sanoilla ja kysymyksillä. Oppilas ei välttämättä osaa tai halua vastata kysymykseen, mitä näistä nukeista haluaisit vielä kokeilla. Saman kysymyksen voi esittää nostelemalla nukkeja yksitellen rauhallisessa tahdissa vaikka piirin keskelle tai vuorotellen jokaisen lähettyville. Hyvä elämyspaja toimiikin ilman monimutkaisia sanallisia ohjeita. Viesti kannattaa välittää monella tavalla: puheen, kuvan tai näyttämisen avulla ja yhdessä tekemällä. Tilanteet voi jo etukäteen suunnitella siten, että oppilas voi osallistua omalla tavallaan. Tärkeää on viestittää koko kehollaan, että lapsen osallistuminen on tärkeää.

Näkö- ja kuuloaistit ovat usein liiankin hallitsevia. Niille pitää etsiä vaihtoehtoja. Jo suunnitteluvaiheessa kannattaa mielikuvaharjoitella pajan eteneminen näkövammaisen ja puhevammaisen kannalta. Silloin huomaa ne kohdat, joita voi vielä selkiyttää ja rauhoittaa. Eri aistien käyttöä kannattaa korostaa omilla eleillään, jolloin lapsetkin terästävät aistejaan. Tärkein viesti onkin läsnäolossa. Taidekasvattajan olemuksesta huomaa ja tunnistaa, onko hän aidosti läsnä.

12 Silloin kun opetusta ei voida oppilaan vaikean vamman tai vaikean sairauden vuoksi järjestää oppiaineittain laaditun oppimäärän mukaisesti, opetus tulee järjestää toiminta-alueittain. Joidenkin erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden kohdalla saattaa olla tarkoituksenmukaista, että he opiskelevat osin oppiaineittain yksilöllistettyjen tavoitteiden mukaisesti ja osin toiminta-alueittain. Näiden luokkien ryhmäkoko on enintään kuusi oppilasta. Samassa opetusryhmässä voi olla oppilaita useilta eri luokka-asteilta. Opetussuunnitelmaan kuuluvat toiminta-alueet ovat: motoriset taidot, kieli ja kommunikaatio, sosiaaliset taidot, päivittäisten toimintojen taidot ja kognitiiviset taidot.

13 Teacch-opetus (Treatment and Education of Autistic and related Handicapped Children) on autistisille lapsille tarjottua strukturoitua opetusta. Strukturoinnissa tila, aika ja toiminta jaetaan selkeiksi erillisiksi kokonaisuuksiksi.

14 Autismia sekä autismin kaltaisia piirteitä, kuten aspergerin oireyhtymä, kutsutaan yleisnimityksellä autismin kirjo. Lue lisää esim. Liiton verkkosivuilta <http://www.autismiliitto.fi/>, 30.11.2008

15 Reetta Niemelä, Kustannusosakeyhtiö Otava, 2005.

16 Teatteri Valaja, käsikirjoitus Reetta Niemelä ja Alma Rajala, musiikki Petra Hartikainen ja Pekko Käppi. Esiintyjät Minna Eloranta ja Alma Rajala. Ks. käsikirjoitus ja laulut <http://www.tampere.fi/taidekaari/pdf/kuutamo.pdf>, 30.11.2008.

17 Lisää selkokieliäsiydestä esim. <http://www.papunet.net/>, 30.11.2008.

Muistilista elämykselliseen taidekasvatukseen

- *Keskustele opettajan kanssa ennen työpajaa ja selvitä sen tavoitteet ja osallistumisen ehdot.*
- *Mieti tavoitteet tapahtumallesi ja ajattele, että saavutatte ne yhdessä lasten kanssa.*
- *Ota selvää oppilaiden allergioista, fobioista, liikuntarajoitteisuudesta ja kommunikaatiovaikeuksista.*
- *Opettele oppilaiden nimet (tai tee nimilaput) ja pidä yllä kontaktia niiden avulla.*
- *Puhu oppilaalle, älä avustajalle tai tulkille.*
- *Käytä puhuessasi selkokieltä ja tue viestiä kuvin tai näyttämällä.*
- *Pidä myös avustajat tapahtumien tasalla ja ohjeista heidät jo etukäteen.*
- *Vältä turhaa jonotusta. Anna lasten katsella toinen toistensa osallistumista.*
- *Älä anna näkövammaisen odottaa, vaan anna hänen mieluummin aloittaa.*
- *Kuuntele oppilaiden rytmiä ja anna heidän tutustua sinuun ja pajan maailmaan rauhassa.*
- *Älä lannistu torjunnasta. Kieltäytyjää voi houkutella osallistumaan uudestaan.*
- *Huomio pyörätuolilaiset suunnitellessasi piiriä tai toiminnan korkeutta.*
- *Anna taidepajassa reilusti tilaa elämyksellisyydelle.*
- *Etsi moniaistisia elämyksiä.*
- *Ole avoin, mene työpajaan hyvin nukku-neena, rentona ja uteliaana.*

Jälkisanat

Kokeneintakin ohjaajaa voi jännittää uusi ryhmä. Suunnitelmien toimimisen huomaat käytännössä, ja uusiin ihmisiin tutustuminen vie oman aikansa. Erityistä tukea tarvitsevien lasten kohtaaminen herättää usein melko käytännöllisiä kysymyksiä.

Taikalamppu-kaudella erityisopetuksen luokille luotu Taidekaari on kouluttanut ja koulunut ohjaajia eri tavoin. Alusta asti on järjestetty koulutustilaisuuksia, seminaareja ja keskustelutilaisuuksia, joissa ohjaajat ja opettajat ovat voineet tavata ja lisätä tietojaan ja taitojaan. Lasten kanssa toimiminen on antanut kokemuksia ja lisännyt ammattitaitoa. Paras anti kaudesta tii-

vistyy olennaiseen näin: tärkeintä on avoin kohtaaminen ja rehellisyys! Parempaa evästä uuteen ihmiseen tutustumisessa tuskin onkaan.

Aidon esteettömyyden saavuttaminen vaatii fyysisten ja henkisten esteiden raivaamista. Kulttuurikasvatuksen suunnitteleminen yksilöllisten tarpeiden mukaan on esteiden poistamista. Se ei ole toisen ihmisen aliarvioimista. Osaamisen ja pystymisen rajoja saa koetella ja siirtää. Taiteen kokeminen ja tekeminen antavat mahdollisuuksia omakohtaiseen elämykseen, oppimiseen ja itsetunnon vahvistumiseen. Parhaimmillaan taidekasvattaja avaa portteja, poistaa esteitä ja todistaa ihmeitä.

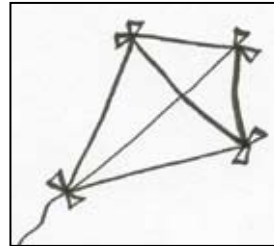
Liite 1

Esimerkkejä Ihme-kokonaisuuden sosiaalisesta tarinasta

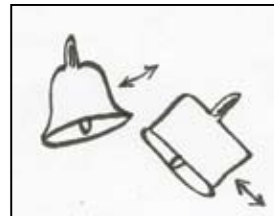
Tarina teatteriesityksestä ja työpajasta

Kouluun tulee teatteriesitys. Siinä esiintyy kaksi näyttelijää, joiden nimet ovat Aija ja Sari. Heillä on esityksessä myös nukket. Näyttämöllä on korkea pyykinaru sekä ikkuna. Niitä käytetään esityksessä lavasteina. Oppilaat istuvat tuoleilla ja katsovat ja kuuntelevat.

Esityksessä on monta erilaista kohtaa. Alussa toinen nukke lentää leijalla.

Esityksessä kuuluu ääniä. Pienet kellot soivat. Monta lehmänkelloa.

Kun esitys loppuu, esiintyjät kumartavat. Oppilaat taputtavat.

Työryhmä

Käsikirjoitus:

Oppaan on käsikirjoittanut FM Alma Rajala, on toiminut TAITEn ts. projektisuunnittelijana ja ollut mukana käynnistämässä Tampereen Taidekaarta. Hän on ollut suunnittelemassa ja ohjaamassa kaikkia tässä oppaassa esimerkkeinä käytettyjä taidekokonaisuuksia.

Toimitus:

Opas on toimitettu TAITE-yksikössä, jossa Taidekaarta toteutetaan. Toimitustyöryhmään ovat kuuluneet ts. projektisuunnittelija Mari Jalkanen, kulttuuriohjaaja Tiina Heikkinen, ts. tuottaja Sanni Hokkanen ja kulttuuriohjaaja Janina Ahlfors.

Taitto:

Lasse Honkanen

Kiitämme oikolukijoita, Outi Koivistoa ja Elina Rauhala-Karia.

Taidekaari